

ŞİİR SEMASININ YEGÂNE YILDIZI; GÜZELLER SULTANI

*Mehmet GÜRBÜZ**

ÖZET

Divan şiirinin merkezinde sevgili vardır. Bu sevgili, sanatsal bir kimliğe büründürülmüş böylece sosyal hayata dair bütün yüklerinden, eksikliklerinden ve kusurlarından arındırılarak idealize edilmiştir. Divan edebiyatına mensup şairler de özelliklerini geleneğin belirlediği bu sevgiliyi, yine geleneğin belirlediği mecaz ve teşbihler dünyası içerisinde, ortak bir kelime kadrosuyla tasvir etmişlerdir. Sevgili etrafında oluşturulan bu imaj dünyasına ait hususların gelenekselleşme sürecini konuyla ilgili farklı türlerde yazılmış eserlerden takip etmek mümkündür. Bu çalışmada Kâbili'nin *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş`âr* adlı şiir mecmuası merkeze alınarak sevgilinin güzellik unsurları üzerine yazılmış eserler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: divan edebiyatı, şiir mecmuası, sevgilinin güzellik unsurları.

THE ONLY STARS OF POEM'S SKY; SULTAN OF BEAUTIES

ABSTRACT

Beloved stands at the centre of divan poetry. This beloved is defined by an artistic identity and so is idealized by being purified from all charges, deficiencies and faults, in short, everything related to social life. And the poets of divan literature have described this beloved, whose characteristics have been determined by tradition, with metaphors and comparisons. It is possible to follow this process of making of tradition on the peculiarities of the imaginary world around the beloved from the works written in different kinds. In this study, the works written on peculiarities of beloved, by taking Kâbili's poetry

* Okutman, Bozok Üniversitesi, meingurbuz@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

periodical titled *Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş`âr* to the centre, will be evaluated.

Key Words: divan literature, poetry periodical (mecmua), elements of beloved's beauty.

Divan edebiyatı, kuralları önceden belirlenmiş olan bir geleneğe sahiptir. Çerçevesi Fars edebiyatından yararlanılarak oluşturulan bu gelenek, şekle ait unsurları kurallara bağladığı gibi muhtevayı da sınırlandırır. Divan edebiyatı geleneğine giren bir şair, nazım şekillerinden divan tertibine kadar gelenek tarafından tespit edilmiş şekil hususiyetlerine uymak zorundadır. Yine gelenekçe belirlenmiş olan konu, hayal dünyası ve imaj sistemi içerisinde şiirini inşa etme durumundadır. Bu dünya içerisinde geleneğin belirlediklerini reddederek şahsî bir yol çizme anlayışı yoktur. Elbette sanatın doğası gereği, bir sanatkâr olan divan şairi de özgünlük peşinde koşacaktır. Ancak divan edebiyatı geleneği içerisindeki şairlerin bu özgünlük arayışları –çok az istisnanın dışında- yine geleneğin çizdiği çerçeve içerisinde yürür.

Geleneğin bu şekilde varlığını sürdürebilmesi, divan edebiyatı dairesine girmeye çalışan şair adaylarının geçmek zorunda oldukları eğitim süreciyle ilgilidir. Şair adayı öncelikle üstat şairlerin şiirlerini okuyup ezberler, onlardan geleneğin istediği edebî terbiyeyi alarak şiir meşk etmeye başlar. Ancak bu uzun ve meşakkatli uğraşı sonrasında kendi edebî kimliğini bulmaya çalışır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Akün 1994, 413-416; Köksal 2006; Kurnaz 2007).

Şair bundan sonraki edebî hayatı boyunca, bahsedilen eğitim sürecinde edindiği birikimi kullanır. Şiirinde ele alacağı konuyu, bunu işlerken kullanacağı teşbih, mazmun gibi ifade unsurlarını geleneğin inşa ettiği birikim içerisinde seçer. Ö. Faruk Akün'e göre geleneğin sunduğu bu teşrifat gereğince sosyal kimliğinden farklı olarak ikincil bir şair kimliği oluşturur ve şiirlerinde bu kimliğin ağzından geleneğin kendisine öğrettiklerini terennüm eder (1994, 414).

Divan şiiri geleneğinin şaire biçtiği en önemli görev, bu "teşrifatın" gerektirdiği şekilde bir âşık kimliğine bürünerek sevgiliyi övmesidir. Çünkü divan şiirinin merkezinde sevgili vardır. Şair, sosyal statü, yaş, cinsiyet gibi bütün ayrımların üzerine çıkan bir aşk anlayışıyla tüm vasıfları gelenekçe belirlenmiş olan sevgiliyi yine onun öğrettiği şekilde sever ve bunu dile getirir.

Sevgilinin güzellik unsurlarının gelenek içerisinde nasıl belirlendiğini ya da en azından süreç içerisinde nasıl şekillendiğini

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

divanlardan ve özellikle de bu konu üzerine yazılmış müstakil eserlerden takip etmek mümkündür. Bu konuda üzerinde ilk durulması gereken tür, şairlerin sevgilinin vasıflarını hangi sıfatlarla nasıl övdüğü ya da övmesi gerektiği üzerine, teşbihler sözlüğü anlayışıyla hazırlanmış olan eserlerdir. Bunlardan en önemlisi Şerafeddin Râmî'nin *Enisü'l-Uşşâk* (826/1423)'idir. Fars edebiyatında türünün ilk örneği olan ve Arap edebiyatında yazılmış aynı türdeki eserlerden oldukça önemli farklılıklar gösteren bu çalışma, kendisinden sonra yazılacak eserlere kaynaklık etmiştir (Şerafeddin Râmî 1994). Bu edebiyat içerisinde XVII. yüzyıl şairi Fasîhî-i Herevî'nin mecazlar mecmuası ile Nizamüddin-i Kandeârî'nin *Kavâ'idü'l-Urefâ ve Âdâbu's-Su`arâ* (1121/1709)'sı gibi eserlerin kaleme alınması, bu eserlerden elde edilen birikimin sözlüklere yansması ve "serâpây" denilen özel bir türün doğması bu kabildendir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Şafak 1997, 220-221).

Söz konusu eser, Fars edebiyatında olduğu kadar Divan edebiyatında da yankı bulmuştur. Kutbüddin Ahmet'in *Hevesnâme* (891/1486)'si, XVI. yüzyıl şairi Muîdî'nin *Miftâhu't-Teşbih*'i (Erünsal 1998, 215-277) ile Sürûrî'nin *Bahrü'l-Ma`ârif* (956/1549)'inin en hacimli kısmını teşkil eden "Teşbihât ve Mesâ'il-i Enisü'l-Uşşâk Beyânındadır" başlıklı bölümü (Şafak 1997, 217-235) büyük oranda Râmî'nin eserine bağlı kalınarak oluşturulmuştur.

Bu tür eserlerde, sevgilinin güzellik unsurlarının tasnife tabi tutularak bunlarla ilgili adlandırma, tanımlama ve kavramlaştırma çalışmalarının yapıldığı görülür. Bu kavramların bir yandan sözlüklere dayanılarak kelime anlamları tespit edilirken diğer yandan da edebî gelenekte kazandıkları kullanım alanlarının çerçevesi çizilmeye çalışılır. Ayrıca edebî gelenek içerisinde sevgili etrafında oluşturulan mecazlar dünyası Fars ve Türk şiirinden seçilmiş örneklerle desteklenir.

Bu çalışmalar, genel hatlarıyla Râmî'nin eserine bağlı olmakla birlikte izlenen yöntem, sınıflandırma ve kullanılan kavramlar bakımından birtakım farklılıklar da gösterir. Örneğin Kutbüddin Ahmet, Farsça kaleme aldığı *Hevesnâme*'sini Râmî'nin eserine nazire olarak yazmasına karşılık tasvir edilen uzuvların sayısını arttırarak (Atay 2003, 21), Sürûrî de bazı bölümler ilave ederek muhtasar bir eser olan *Enisü'l-Uşşâk*'ı genişletmişlerdir (Şafak 1997, 223). Benzer farklılıklar şairlerin kullanımlarında da söz konusudur. Zira eserlerde işaret edilen kavramlar veya tanımlamalar tüm zamanlar için kuşatıcı olmaktan uzaktır. Çünkü sanatçı, geleneğin belirlediği genel çerçeve içerisinde de olsa sürekli bir yenilik arayışı hâlinindedir. Dolayısıyla da şairlerin peşinde koştukları orijinal hayal ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

söyleyiş arayışlarının sonucu olan kullanımlar, söz konusu kalıpların dışında bir değişikliği ve genişlemeyi de beraberinde getirmiştir. Nitekim sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili mecaz dünyası söz konusu olduğunda şairlerin bir hayli farklı tercihleri olduğu görülür. (Bu duruma örnek olması için bkz. Tanyıldız 2009, 978, 983, 987, 989).

Benzetmeler sözlüğü olarak düşünülebilecek bu eserlerin dışında, yine sevgilinin güzellik unsurları etrafında teşekkül etmiş mesnevilerden de söz edilebilir. Tâcîzâde Cafer Çelebi, *Hevesnâme* (1493)'sinin bir bölümünde ideal bir güzelin bütün uzuvlarını yukarıdan aşağıya anatomik bir düzenle bir araya getirme, her uzuv için yapılan betimlemelerden yola çıkarak küçük çapta bir sözlük hazırlama gayreti içerisinde (Atay 2033, 73-75). Hassân'ın Farsçadan tercüme ettiği *Mihr ü Müşteri* (835/1431-32)'si ile Kara Fazlı'nın *Gül ü Bülbül* (960/1552-53)'ü de sevgilinin güzellik unsurları etrafında oluşturulmuş mesnevilerdendir. XVI. yüzyıl şairi Manastırlı Celâl'in *Hüsn-i Yûsuf* adlı eseri de her biri sevgilinin güzellik unsurları üzerine yazılmış 29 gazelden meydana gelir (Aksoyak 2007b, 1-17). Bu tür çalışmalar, kavram sınıflandırmasını ve sıralamasını yukarıda bahsedilen belagat merkezli eserlerden almış olmakla birlikte sanatsal bir amaç gütmeleri ve bu amaç doğrultusunda teşbih unsurlarını sıralamak ve ansiklopedik bilgi vermek yerine şiir formunda takdim etmeleriyle farklılık gösterirler.

Mesnevilerden başka gazel, şehrengiz, bahr-ı tavîl (Aksoyak 2007a, 84) gibi şiir türlerinde de sevgilinin güzellik unsurlarının ve ona duyulan aşkın merkeze alınması söz konusudur.

Yukarıdan beri saydığımız eserlerin dışında, sevgilinin güzellik unsurları etrafında oluşturulmuş şiir mecmualarını da yine bu geleneğin devamı olarak değerlendirmek ve burada anmak gerekir.

Genel anlamıyla mecmua kelimesi, değişik ilgi alanlarından pek çok farklı malzemeyi ihtiva etmeleriyle meydana getirildikleri dönemin tarihine, inanç ve değer yargılarına, sosyal ve kültürel yapısına ışık tutacak nitelikteki eserleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Daha özelden şiir mecmuaları ise çoğunlukla kendileri de şair olan müretteplerce onların kişisel zevklerine göre derlenmiş farklı tür ve şekildeki şiirleri içinde barındıran eserlerdir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kut 1986, 170-173). Şiir mecmuaları, edebiyat tarihi, biyografi, metin neşri (bkz. Aydemir 2001, 147-155) gibi edebiyat araştırmalarının farklı dalları için önemli kaynaklardır.

Bütün bunların ötesinde şiir geleneğinin nasıl oluştuğunun anlaşılabilmesinde ve metinlerarasılık bağlamında şairler arasındaki

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

etkileşimin ortaya çıkarılablmesinde önemli bir rol oynarlar. Bu çerçevede sevgilinin güzellik unsurları etrafında oluşturulmuş beyitleri ya da şiirleri toplayan mecmualar da geleneğin nasıl oluştuğuna ve değişim gösterdiğine ışık tutacak niteliktedir. XVI. yüzyılda Kâbilî'nin tertip ettiği *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş`âr* adlı mecmua¹, varlığından Yaşar Aydemir'in söz ettiği XVII. yüzyılda meydana getirilmiş bir şiir mecmuası (2001, 149-150), XVIII. yüzyıl şairi Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz'in *Letâifü'l-Hayâl* adlı mecmuası (Demir 2009, 65-66) bunlardandır. Ömer Faruk Akün, bunlardan başka sevgilinin beden güzelliği üzerindeki teşbih ve sıfatları sıralayan birtakım listeleri içeren başka şiir mecmualarının varlığından da söz eder (Akün 1994, 416). Bu örneklerden hareketle işaret edilen konu üzerine mecmua tertip etmenin bir gelenek haline geldiği tespiti yapılabilir.

Bu tür bir mecmua oluşturma geleneğinin içeriğine geçmeden önce *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş`âr* adlı mecmua hakkında tanıtıcı bilgi vermek yerinde olacaktır. Mecmuanın mürettibinin gerek eserin "Müntahabât-ı Şâ`ir Kâbilî" şeklindeki başlığından gerekse kimi beyitlerin başındaki "*Kâbilî el-hakîr, bend-i kemter ü kemîne Kâbilî*" gibi ifadelerden Kâbilî olduğu anlaşılmaktadır.

Tezkirelerde iki Kâbilî'den söz edilir. Haklarında çok fazla bilgi bulunmayan şairlerden birincisinin hicri X. asır şairi olduğu, İstanbul'un Molla Gürani Mahallesi'nden zuhur ettiği, tasavvuf yoluna girip bir müddet eğitim ve terbiye gördükten sonra buradan ayrılarak Mekke, Medine, Şam ve Halep gibi Arap illerinde ikamet ettiği ve Rum diyarında seyahat ettiği ve ömrünün sonlarında sağır olduğu kayıtlıdır (Kılıç 2010, 1307; Sungurhan 2009, 195; Tuman 2001, 817 md 3416). İkincisinin ise Ispartalı Abdülğani Efendi'nin oğlu Yaverizâde Mehmet Efendi olduğu bilgisi vardır (Riyâzî tsz, 88b). *Sicill-i Osmânî*'ye göre müderrislik yaptığı, 1038 (1628/29)'de Galata mollası sonra Selanik mollası olduğu ve Şevval 1044 (Mart-Nisan 1635)'te vefat ettiği yazılıdır (Mehmed Süreyya 1996, 834). Tuhfe-i Nâilî'de ise Selanik kadısı olduğu Safer 1044 (Temmuz-Ağustos 1634)'te öldüğü ve mezarının yine burada olduğu kayıtlıdır (Tuman 2001, 817 md. 3415).

Ancak mecmuanın bu şahıslardan hangisine ait olduğunu şu an için kesin olarak söylemek mümkün görünmemektedir. Zira söz

¹ Doktora tezi olarak üzerinde çalışmakta olduğum bu eseri tespit eden Sadık Erdem'e, esere ulaşmamda aracılık eden tez danışmanım İsmail Hakkı Aksoyak'a ve alanımızın çok değerli bilim insanı Günay Kut'a teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

konusu şahıslar hakkında bilgi veren tezkirelerde böyle bir eserden söz edilmez. Yalnızca Kâfzâde Fâizî, tezkiresinin Yaverizâde Kâbilî Çelebi maddesinde, şairin mecmuasını gördüğünü ve örnek beyitleri oradan aldığını söyler (Kâfzâde Fâizî tsz, 88b). Bu kayıt söz konusu eserin yukarıda tanıtılan şairlerden ikincisine ait olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak mecmuadaki Kâbilî'ye ait olduğu anlaşılan 93 matla beytinden hiçbirisi ne Fâizî'nin verdiği örnekler içerisinde ne de diğer tezkirelerde yer almaz. Üstelik mecmuada geniş bir şair kadrosuna ait çok sayıda Farsça beytin bulunması, Arap ve Acem diyarını dolaşmış olan İstanbullu Kâbilî'nin eserin mürettibi olabileceğini de düşündürmektedir. Ancak bu aşamada eserin mürettibinin kaynaklara girmemiş, Farsçayı iyi bilen başka bir Kâbilî olabileceği ihtimalini de göz ardı etmemek doğru olacaktır.

Tezkireler Kâbilî'nin bir divanından ya da başka bir eserinden bahsetmemişlerdir. Ancak mecmuasındaki şiirleri ona ait bir divanın olabileceğini düşündürmektedir. Zira tezkireler onun mecmuasından da söz etmemişlerdir. Öyleyse Kâbilî'nin tezkirelere girmemiş bir divanının bulunması ihtimali hep vardır. Böyle bir divanın ele geçmesi, mecmuanın mürettibinin kimliği konusundaki sorunu da çözecektir.

Kâbilî'nin mecmuasının tespit edebildiğimiz tek nüshası, Millet Kütüphanesi 34 AE Manzum 744-745 numaralara kayıtlıdır. İki cilt halinde tertip edilmiş bu nüsha, 270 varaktan oluşmaktadır. Sayfalarda farklı renklerdeki mürekkeplerle yapılmış eksik numaralandırmaların yanında eserin başından sonuna kadar devam eden tek bir numaralandırma da vardır. Bu numaralandırmaya göre eserin ciltlenmesi sırasında yaprakların takdimi ya da tehirinden kaynaklandığı anlaşılan karışıklıklar bulunmaktadır. Mecmuanın sayfa düzenindeki bu karışıklığın en azından metnin tamamının ortaya dökülmeden çözüme kavuşturulması mümkün gözükmemektedir. Beyitler, sevgilinin güzellik unsurları temelinde sınıflara ayrılmış olduğu için bu karışıklık, sayfalarda yer alan şiirlerin konu başlıklarıyla ilişkilendirilmesi suretiyle çözümlenebilecektir.

İçerisine alınan şairlerden hareketle XVI. yüzyıla ait olduğu anlaşılan eserin istinsah tarihi belli olmadığı gibi müntesih de belli değildir. Hemen her şair, mahlasının ses ya da anlam ilgisi çerçevesinde övülürken Kâbilî'nin “*el-hakîr, bende-i kemter ü kemîne, erbâb-ı nazmın ayağı toprağıdır*” gibi ifadelerle birlikte anılması eserin onun kaleminden çıktığını düşündürmektedir. Bir beytin başındaki “*Terceme-i lâ-nazîr matladır*” başlığının farklı bir kalemle yapılan ilavelerle “*Kâbilî tercemeşi lâ-nazîr matladır*” şekline dönüştürülmüş olması bu düşüncemizi desteklediği gibi eserin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

sonradan bir başkası tarafından gözden geçirildiğini de göstermektedir. Mecmuanın başındaki “*Müntahabât-ı Şâ`ir Kâbilî*” ifadesi de eserin bir başkası tarafından gözden geçirildiğinin, ciltlendiğinin ya da en azından ona müdahale edildiğinin bir kanıtıdır.

Eserdeki kimi beyitlerde sonradan yapıldığı anlaşılan müdahale ve düzeltmeler bulunmaktadır. Bu düzeltmelerin elde edilen yeni bilgiler doğrultusunda veya sonraki zamanlarda şairlerin divanlarının yeni nüshalarının görülmesiyle yapılmış olması ihtimali yüksektir.

Mecmuaya alınan beyitler, çok ayrıntılı ve sistematik bir şekilde sınıflandırılmıştır. Sevgilinin yüz, kaş, boy gibi güzellik unsurlarının ana bölümlerini oluşturduğu bu sınıflandırmada alt bölümler de bulunmaktadır. İşlenen hayal, anlamın üzerine kurulduğu mazmun veya şiirlerin birbirine nazire olması gibi etkenlerin bu alt sınıflandırmada etkili olduğu düşünülmektedir.

Edebiyatımızda sevgilinin güzellik unsurlarını konu edinen eser yazma geleneği hakkında bilgi verdikten ve Kâbilî'nin mecmuasını kısaca tanıttıktan sonra söz konusu eserin gelenek içerisindeki konumunu tespit etmek yerinde olacaktır. Bu amaçla öncelikle geleneği oluşturan eserlerde ele alınan unsurları görmek ve buradan hareketle bir kıyaslamaya gitmek gerekecektir. Aşağıdaki tabloda belli başlı eserlerde işlenen sevgilinin güzellik unsurlarını görmek mümkündür².

	E	MM	H1	H2	BM	GB	MT	HY
1	Saç	Saç	Hüsn ü Cemâl	Kâmet	Hüsn ü Cemâl	Zülf	Mûy	Kâkül
2	Alın	Kaş	İşk	Mû	İşk u Hâl	Kâmet	Güş	Zülf
3	Kaş	Göz	Mûy	Cebîn	Kâkül ü Zülf	Pişânî	Cebîn	Cebîn
4	Göz	Bînî	Cebîn	Ebrû	Alın	Ebrû	Ebrû	Ebrû
5	Kirpik	Yanak	Ebrû	Çeşm	Kulak	Çeşm	Çeşm	Çeşm
6	Yüz	Güş	Çeşm	Çeşm	Kaş	Gamze	Bînî	Mûje
7	Ayva Tüyü	Leb	Müjgân	Müjgân	Göz	Müjgân	Mûje	Gamze
8	Ben	Dehân	Gamze	Zülf	Kirpik	Bînî	Rûy	Ârız
9	Dudak	Dendân	Ruhsâr	Güş	Gamze	Ruhsâr	Hat	Ruh
10	Diş	Dil	Bînî	Ârız	Yüz	Hâl	Hâl	Güş

² Tablo, Aksoyak 2007b, 13-14'ten alınmıştır. Tablodaki kısaltmalardan **E**, Şerâfeddin Râmi'nin *Enisü'l-Uşşâk* (826/1423)'ını; **MM**, Hassân'ın *Mihr ü Müşteri* (835/1431-32)'sini; **H1**, Kutbüddin Ahmet'in *Hevesnâme* (891/1486)'sini; **H2**, Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin *Hevesnâme* (1493)'sini; **BM**, Sürürî'nin *Bahrü'l-Ma`ârif* (956/1549)'ini; **GB**, Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül* (960/1552-53)'ünü; **MT**, Muîdî'nin *Miftâhu't-Teşbih* (XVI. yy.)'ini; **HY** ise Manastırlı Celâl'in *Hüsn-i Yûsuf* (XVI. yy.)'unu karşılamaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

11	Ağız	Zenehdân	Hat	Hâl	Burun	Güş	Leb	Leb
12	Çene	Gabgab	Hâl	Ruhsâr	Hat	Leb	Dendân	Dehen
13	Boyun	Gerden	Leb	Bînî	Kara Ben	Dehân	Zenehdân	Zekan
14	Göğüs	Düş	Dendân	Dehen	Tudak	Zebân	Gerden	Gabgab
15	Kol	Bâzû	Dehân	Leb	Dendân	Dendân	Sîne	Gerden
16	Parmak	Bilek	Zenehdân	Dendân	Ağız	Gabgab	Engüş	Sîne
17	Boy	Dest ü Sâid	Gerden	Zebân	Dil	Zekan	Sâid	Miyân
18	Bel	El	Ber ü Pistân	Zekan	Enek	Gerden	Kadd	Dest
19	Baldır	Parmak	Sâid ü Dest ü Bâzû	Zekan	Boyun	Bâzû	Miyân	Sâid
20		Dırmak	Engüş ü Benân	Gabgab	Göğüs	Sâid	Sâk	Pây
21		Ber	Kadd u Kâmet	Gerden	Bilek	Dest		Ser ü Pây
22		Pehlû	Miyân	Sîne	Parmak	Engüş		Kâmet
23		Şikem	Sâk	Bâzû	Boy	Nâhun		
24		Nâf	Beden ü Endâm	Sâid	Bil	Sîne		
25		Püş	Zât-1 Mahbûb	Kef	İncik	Miyân		
26		Kadd	Kelâm	Püş-i Dest	Mecmû-1 Azâ	Nâf		
27		Bil		Asâbi	Zât-1 Mahbûb	Sâk		
28				Nâhunhâ	Söz	Pây		
29				Batn				
30				Nâf				
31				Miyân				
32				Pehlû				
33				Rân (?)				
34				Sâk				
35				Kadem				

Yukarıdaki tabloda yer alan eserlerde sevgiliyle ilgili unsurların neredeyse tamamının fiziksel güzelliğe ait olduğu ve yukarıdan aşağıya doğru anatomik bir sıralamayla ele alındığı dikkati çeker. Sevgilinin fiziksel yönüyle ilgili olmayan “ışık, kelâm/söz” gibi ancak birkaç hususa yer verildiği görülür.

Kâbilî'nin *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş`âr* adlı mecmuasında ise derlenen beyitler şu başlıklar altında sınıflandırılmıştır:

1. La`l-i Rengîne Münâsib Olan Eş`âr-ı Latîf
2. Bu Meclis Ol Kemân-Ebrûların Tîr-i Cefâsıdır
3. Leylî vü Mecnûn İle Ferhâd u Şîrîn Bahsidir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

4. Şîve vü Nâza Münâsib Olan Eş `âr Budur
5. Gam u Gussa-i Firâk u Cevr-i Cânân Meclisidir Bu
6. Rakîb-i Rû-Siyehle Hâsılı Ağyâr Faslıdır
7. Âftâb u Mâh Vafında Metâli ` Faslıdır
8. Serv Faslıdır Bu Meclis-i Kadd-i Cânân
9. Hâne vü Kâşâneye Lâyık Olan Eş `ârdır
10. Tiğ ü Hançer Faslıdır Bu Gamze-i Ebrû-yı Yâr
11. Fasl-ı Sâz u Söz ü Makâmât (Sâz Faslıdır Bu Meclis Nağme-i Uşşâkdan)
12. Hammâm-ı Pür-Safâya Münâsib Olan Eş `âr Budur ki Zikr Olunur (Fasl-ı Hammâma Münâsib Âb-Dâr Ebyât-ı Pâk)
13. Hat-ı Müşgîne Münâsib Olan Eş `âr-ı Safâ
14. Nigâr-ı Nâzenîn Faslı Bu Meclis
15. Fasl-ı Âh-ı Pür-Sûz (Âh Faslıdır Bu Meclis Gün Gibi Meşhûrdur)
16. Kûy-ı Cânâne-i Dil Âyâ Baht-ı Bed Beyânındadır

Burada dikkati çeken ilk husus, bölüm başlıklarının şiirsel üslubudur. Başlıklarda eserin meydana getiriliş amacına uygun olarak sanatlı söyleyişler tercih edilmiştir. Hatta bazı bölümlere daha güzel bir söyleyiş yakalayabilmek için birden fazla başlık konulmuştur. Üzerinde durulması gereken başka bir husus da ele alınan unsurlardır. Mecmuada sevgilinin güzellik unsurlarının tümüne yer verilmemiştir. Esere alınanlar da anatomik bir sıralamayla sunulmamıştır. Diğer eserlerden farklı olarak sevgilinin dudak, kaş, yüz, yanak, boy, gamze, hat gibi fiziksel güzelliklerinin dışında, nazı, işvesi, cevri, nezaketi ve yaşadığı mekân da sınıflandırmaya dâhil edilmiştir. Sevgiliye ait bu hususların yanında aşk, âşık, rakip, ayrılığın gamı, kederi ve âştığın ahı ile saz, söz ve hamam tasvirleri gibi unsurların da mecmuada yer aldığı görülür. Bütün bu farklılıklar Kâbilî'nin mecmuasını yukarıdaki eserlerden ayırır. Hemen şunu da belirtmek gerekir ki eser, "ışık, söz" gibi unsurların işlenmiş olması bakımından Kutbüddin Ahmet'in *Hevesnâme*'si ve Sürûrî'nin *Bahrü'l-Ma`ârif*'i ile benzerlik gösterir.

Mecmuanın niteliğini daha iyi ortaya koyabilmek için bölümlerin içeriğinden genel hatlarıyla bahsetmek ve birkaç örnek beyit vermek faydalı olacaktır. Eser sevgili, âşık ve rakip ile ilgili beyitlerin toplanmasından oluşmuştur. Bu beyitler yukarıdaki başlıklar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

altında sınıflandırılmıştır. Diğer eserlerde sevgilinin sadece fiziksel güzellik unsurları yer alırken burada ruhsal özelliklerinin de ele alındığı görülmektedir. Birinci bölümde fizikî unsurlardan dudağın şekli, rengi, şeker gibi tatlı oluşu, âşığa canlar bağışlaması gibi özellikleriyle ilişkili beyitler seçilmiştir.

Zibâ ruhundan oldu lebün ey kamer lezîz
Gün germ olunca lâ-cerem olur semer lezîz
Necâtî

Bir cevâb alabileydüm dehenünden cânâ
Dil-i bîmârumı ol sâ ` at ideydüm ihyâ
` Âlî

Bilmez idüm bilmek agzun sırrını düşvâr imiş
Agzunı dirlerdi yok didüklerince var imiş
Fuzûlî

Eserin ikinci bölümünde yine sevgilinin fiziksel güzellik unsurlarından kaş, göz, kirpik gibi uzuvları ile bunların âşığa ettikleri cevr ü cefa üzerine oluşturulmuş beyitler yer almaktadır.

Bir kemândur dôtum ol kaşlarun mûyî bana
Kim urur cân u dile bir demde bin tîr-i cefâ
Figânî
Kaşlarun yayını kur kim cân olur kurbân ana
Tîr-i gamzen gizle kim lâzım degül peykân ana
Muhibbî

Bakış ile sîneye tîrin kaçan cânân atar
Ana bir gezden nişân olmaga ` âlem cân atar
Sadrî

Diğer bir bölümde sevgilinin gamzesi ele alınmış, kılca ve hançere benzeyen bakışlarının âşığı yaralaması ile ilgili beyitler bir araya getirilmiştir.

Tîgün ile gel şikâf it sînemi mânend-i kâf
Dönmeyem bâr-ı belâdan ger olursa kûh-ı Kâf
Yahyâ

Tîg-i mahabbetünle yürek pâre pâredür
Her pâre tîr-i gamze ile yâre yâredür
Emrî

Hancerün aksi nigârâ sîne-i sad-çâkde
Şekl-i mâhîdür ki tasvîr eylemişler hâkde
Münîrî

Bir başka bölümde sevgilinin serviye benzeyen boyu, servi etrafında oluşan bahçe imajı içerisinde ele alınmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Ser-defter-i hûbânsın eyâ serv-i sehî-kad
Yok sencileyin şimdi güzellerde ser-âmed

Nâmî

Serv ile gül çemende ki turup oturdılar
Bu kadd ü bu ` izârı yine sende gördiler

Hayâlî

Sevgilinin güzelliğinin güneşe ve aya benzetilerek övüldüğü
beyitler ayrı bir başlık altında yer alır.

Ey meh şu ` â ` sanma ki hüsnünden âftâb
Barmakların yüzine tutar eyleyüp hicâb

Emrî

Subh-ı sâdık togar ol mihr-i dırahşân gelmez
Kara ahşamlar olur ol meh-i tâbân gelmez

Meylî-i Bursevî

Ruhların kıldı münevver ` âlemi ey meh-likâ
Kim bulardan kesb ider şems ü kamer nûr u ziyâ

Hüsâmî

Bir başka bölümde sevgilinin ve teninin güzelliği hamamla
ilişkili olarak ele alınmıştır.

Kıldı ol serv seher nâz ile hammâma hırâm
Şem ` -i ruhsârı ile oldı münevver hammâm

Fuzûlî

Bir cevân-ı bî-bedel gördüm bugün hammâmda
Zerrece noksânı yokdur cümleten endâmda

Adlî

Diğer bir fiziksel güzellik unsuru olan sevgilinin
yanağındaki ayva tüylerinin üzerine kurulmuş beyitler de ayrı bir
başlık altında sunulmuştur.

Hatt u lebün ki Hızr u Mesîhâ nişânidur
Ben hastenün biri eceli biri cânıdur

Kâmî

Gam degül bî-hâl olursa hüsnün evrâkında hat
Resmdür âriflere nâme yazarlar bî-nukat

Ahmed Paşa

Ünlü aşk kahramanları Leyla ile Mecnun ve Ferhat ile Şirin
üzerinden sevgili ve âşığın hâllerini konu edinen matlalar da eserin
ayrı bir bölümünü oluşturur.

Beni Mecnûn bilürler hâlet-i Leylîyi bilmezler
Çekerler bend-i zencîre nedür sevdâyı bilmezler

Şemsî Paşa

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Daglar nâle kılıp tîşeler itdi feryâd
Virdüğünde gam-ı Şîrîn ile cânın Ferhâd

Sânî

Deşt-i gamda gördüğüm Mecnûn-ı nâ-şâd eylemez
İtdüğüm kârı belâ deştinde Ferhâd eylemez

Figânî

Eserde ruhsal açıdan sevgiliyi tanımlayıcı bir takım özelliklere de yer verilmiştir. Bu çerçevede sevgilinin işveli ve nazlı oluşu ile ilgili beyitler bir araya getirilmiştir.

Nâz-perver ` işve-gersin şûhsın tannâzsın
Dil-rübâlar içre hüsn ü ân ile mümtâzsın

Nev ` î

Nedür bu handeler bu ` işveler bu nâz u istignâ
Nedür bu cilvelerle şîveler bu kâmet-i bâlâ

Bâkî

Cânân odur ki ` âşık idince ana niyâz
Her bir niyâzına kıla anun hezâr nâz

Zarîfi

Yine sevgilinin bir put kadar güzel olmasının yanında nazenin oluşu da ayrı bir bölümde ele alınmıştır.

Cânân odur ki nakşı güzel bir nigâr ola
Hûb u latîf ü nâzûk ola şîve-kâr ola

Şevkî Efendi

Ol nigârün çeşmi âfet gamzesi gammâz imiş
Şehrümüz dil-berlerinden cümleden mümtâz imiş

İshâk

Başka bir bölümde de sevgilinin vefasızlığını ve cevriyi konu edinen beyitler toplanmıştır.

Bir devâsuz derd imiş gam yok durur dermân ana
Bir ` aceb vâdî imiş fûrkat ki yok pâyân ana

Hayretî

Künc-i gamda hem-nişînüm mihnet ü derd ü ` anâ
Hüzn enîsüm gussa eglencem celîsümdür belâ

` Askerî

Mecmuada sevgilinin fiziksel ve ruhsal özelliklerinin yanı sıra onun bulunduğu mekân da ele alınmıştır.

Harîm-i Ka ` be-i kûyun yiter penâh bana
Harâm ola dahi bir gayrı secde-gâh bana

Ahmed Paşa

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Bir serây-ı dil-güşâdur kûyun ey hûr-sirişt
Kim anun yanında bir kasr-ı müsemmendür behişt
Emrî

Eserde sevgiliden başka, aşkın bir diğer aktörü olan âşık ve onun aşk uğruna çektiği acılar da konu edilmiştir.

Âh itdügüm efendi senden degül şikâyet
Bir pâre haste gönlüm bulur anunla râhat
Figânî

Âh itdügümce toldı felekler şerâr ile
Döndüm şol âteşe tağıla rûzgâr ile
Âlî

Âşığın hâlleri ile kimi uzuvları çeşitli musiki aletleriyle ilişkilendirilmiştir.

Derd ü gam bezmine kaddüm gibi bir çeng olmaz
Nâylar nâlelerüm sâzına âheng olmaz
Bâkî

Nâylar bil bagladılar bana dem-sâz olmaga
Nâleme bezm-i belâlarda hem-âgâz olmaga
Sun'î

Bir başka bölümde âşığın bulunduğu mekân, çoğunlukla sevgilinin yokluğunda onun kaderine ve çektiği sıkıntılara eşlik eden bir hüzünler evi olarak karşımıza çıkarken kimi zaman da sevgilinin teşrifiyle bayram yerine dönmüş bir hâlde görünür.

Mihr-i rûyunla münevver kıldun ey meh hânemüz
Rûşen olmuşdur felekde gün gibi kâşânemüz
Kâbilî

Nûr ile toldı külbe-i ahzân geçen gice
Bizi müşerref eyledi cânân geçen gice
Necâtî

Sevgili ve âşık dışında rakibe de eserde yer verilmiştir. Onun sevgiliyle olan ilişkilerine ve âşığa eziyetlerine dair beyitler de ayrı bir bölümde toplanmıştır.

Görmedüm bir mâh-rû ` âlemde ben agyârsuz
Gül-şen içre nitekim bir gül açılmaz hârsuz
Muhibbî

Yâr cevri bir yana agyâr cevri bir yana
Gel gidelüm ey gönül sen bir yana ben bir yana
Necâtî

Dirîgâ bezm-i agyâra düşüp hûr u hakîr olduk
Bizi kurtar İlâhî kâfiristâna esîr olduk
Nâmî

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Kâbilî'nin eserinde ele aldığı unsurların listesi diğer mecmualarla benzerlik gösterir. Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi MÖ I. koleksiyonu 923 numarada bulunan XVII. yüzyılda tertip edilmiş şiir mecmuasında “fasl-ı bahâr, fasl-ı zülf, fasl-ı hat, fasl-ı bâde vü sâkî, fasl-ı sine vü dâğ, fasl-ı eşk, fasl-ı hançer bâ-miyân, fasl-ı tîr, fasl-ı gerdân, fasl-ı zenehdân, fasl-ı dendân, fasl-ı ruh, fasl-ı âh u nâle, fasl-ı müje vü gamze, fasl-ı leb, fasl-ı hâl, fasl-ı ebrû, fasl-ı çeşm, fasl-ı rakîb, fasl-ı mezâmîn” başlıkları altında sevgilinin güzellik unsurları, âşığın ve rakibin aşk hâlleri ile bahar tasvirleri üzerine yazılmış seçme şiir ya da beyitler takdim edilir (bkz. Aydemir 2001, 149-150). XVIII. yüzyıl şairi Lâzîkîzâde Feyzullah Nâfîz'in *Letâifü'l-Hayâl* adlı mecmuasında da “zülf, çeşm, dehân, gabgab, arak, sine, dendân, zekan” gibi sevgilinin güzellik unsurları, “cevr ü cefâ, istignâ, visâl” gibi aşk hâlleri, “gül-bülbül, şem-pervâne” mazmunları, ilkbahar ve sonbahar betimlemeleri ile felekten şikâyet gibi konularla ilgili örnek beyitlerin yer aldığı görülür (bkz. Demir 2009, 66).

Kâbilî'nin eserinde olduğu gibi bu mecmualarda da sevgilinin güzellik unsurlarına ilaveten âşık, rakip ve bunların aşk hâlleri ile aşkın bizatihi kendisi üzerinde durulmuş, aşk ile ilişkili çeşitli mazmunlara ve mevsim tasvirlerine yer verilmiştir. Yine bu eserlerde de sevgilinin tüm güzellik unsurları işlenmemiş ve ele alınan unsurların sıralamasında anatomik yapıya sıkı sıkıya bağlı kalınmamıştır. Bütün bu farklılıkların her üç mecmuada da ortaklık göstermesi bu tür mecmuaların kendi içerisinde tutarlı bir yönteminin olduğunu düşündürmektedir.

Yukarıda sayılan yöntem farklılıkları, mecmuaları bu konuda orijinal bir konuma yerleştirmiştir. Ancak asıl önemli farklılık mecmualardaki sevgili algısındadır. Diğer eserler sevgiliyi sadece fizikî güzellikleriyle ele alıp onu bir put gibi görürken mecmualardaki sevgili anlayışında bu puta nazıyla, işvesiyle, nezaketiyle ve âşığa cevr ü cefasıyla insanî bir ruh üflenmiş gibidir.

Sunulan verilerin ışığında sevgilinin güzellik unsurlarını konu edinen mecmua tertip etme geleneğinin, temelde yukarıda bahsedilen eserlerden esinlenmekle birlikte ele alınan unsurları genişletmek suretiyle kendi yöntemini oluşturduğu söylenebilir. Bu gelenek içerisinde Kâbilî'nin *Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş`âr* adlı mecmuası, yazıldığı dönem itibarıyla belirleyici bir yere sahiptir.

Divan şiiri dünyasında gelenekselleşen sevgilinin güzellik unsurları ile sevgili-âşık-rakip algılaması, günümüzde anlaşılılmaya çalışılan bir husustur. Bu çalışmada üzerinde durulan eserler, bu geleneği üreten şairin ya da geleneğin parçası olan okuyucunun söz

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

konusu hususları nasıl algıladığı konusunda fikir verecek mahiyettedir. Bu özellikleriyle de estetik algılayış noktasında kültürel bağlarımızı kopardığımız uzak bir geçmişi anlamaya çalışan günümüz okuyucusu için yol gösterici olacak niteliktedirler.

KAYNAKÇA

- Ali Canib (1927). "Edebiyat Tedkiklerinde Mecmuaların Rolü", **Hayat**, C. 2, S. 45, 6 Teşrinievvel, s. 3-4, Ankara Milli Kütüphane, 1957 SA 18.
- AKÜN, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. IX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 389-427.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (2007a). "Anadolu Sahasında İlk Bahr-ı Tavîl Ahmed Paşa'nın mıdır?", **Turkish Studies**, Vol. 2/4 Fall, s. 84-97; <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/5.pdf>, (ET: 27.03.2010).
- AKSOYAK, İ. Hakkı (2007b). "Manastırlı Celâl'in *Hüsn-i Yûsuf* Adlı Eseri", (Ed. Ayşenur Külahlıoğlu İslam, Süer Eker), **Dil ve Edebiyat Yazıları – Mustafa İsen'e Armağan**, Ankara, s. 1-17.
- ATAY, Hakan (2003). **Heves-nâme'de Aşk Oyunu: Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin Özgünlük İdeali**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- AYDEMİR, Yaşar (2001). "Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü", **Bilig**, S. 19, Güz, s. 147-155.
- DEMİR, Hiclal (2009). "XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı Şairlerinden Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz ve *Dîvân*'ı Üzerine", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık, C. 26, S. 2, s. 61-79.
- ERÜNSAL, İsmail (1988). "Mu`îdî'nin Miftâhu't-Teşbih'i" **Osmanlı Araştırmaları**, VII-VIII, İstanbul, s. 215-272.
- Kâbilî (tsz). **Müntahabât-ı Eş`âr: Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş`âr**, I, Millet Kütüphanesi, 34 AE Manzum 744.
- Kâbilî (tsz). **Müntahabât-ı Eş`âr: Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş`âr**, II, Millet Kütüphanesi, 34 AE Manzum 745.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- Kâfzâde Fâizî (tsz). **Zübdetü'l-Eş`âr**, Ankara Milli Kütüphane, Yz A 679, vr. 88b.
- KILIÇ, Filiz (2010). **Meşâ`rü's-Şu`arâ - İnceleme-Metin**, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- KÖKSAL, Fatih (2006). **Sana Benzer Güzel Olmaz (Divan Şiirinde Nazire)**, Ankara: Akçağ Yay.
- KURNAZ, Cemal (2007). **Osmanlı Şair Okulu**, Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- KUT, Günay (1986). "Mecmualar", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, VI: 170-173, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- LEVENT, Agâh Sırrı (1984). **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara: TTK Basımevi.
- Mehmed Süreyya (1996). **Sicill-i Osmânî**, Haz.: Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay, C. 3, s. 854.
- Riyâzî (tsz). Riyâzü's-Şu`arâ, Ankara Milli Kütüphane, 06 Hk 1275, vr. 88b.
- SUNGURHAN EYDURAN, Aysun (2009), **Kınalızâde Hasan Çelebi – Tezkiretü's-Şu`arâ**, Ankara: Kültür Bak. E-Kitap (Metin b); <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Genel/dg.ashx?DIL=1&BELGEANAH=266662&DOSYASIM=tsmetinb.pdf>, (ET: 01.02.2010).
- ŞAFAK, Yakup (1997). "Sürûr'nin Bahrü'l-Ma`ârif'i ve Bu Eserdeki Teşbih ve Mecaz Unsurları", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 4, s. 217-235.
- Şerafeddîn Râmî (1994). **Enîsü'l-Uşşâk - Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar**, Çev.: Turgut Karabey, Numan Külekçi, Habib İdrisî, Ankara: Ecdad Yay.
- TANYILDIZ, Ahmet (2009). "Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç", **Turkish Studies**, Vol. 4/2 Winter, s. 976-992; <http://turkishstudies.net/sayilar/sayi15/39tany%C4%B1ld%C4%B1zahmet.pdf>, (ET: 25.04.2010).
- TUMAN, Mehmet Nail (2001). **Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, Haz.: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara, C. 2, s. 817, md. 3416.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*